ПЕДАГОГІЧНА НАУКА — НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

*Виступ президента НАПН України на Національному освітньому форумі
«Нова українська школа 2020/2021: синергія, інтеграція, менеджмент»,
30 листопада 2021 р., м. Київ, Україна*

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-11-2>

КРЕМЕНЬ Василь Григорович
доктор філософських наук,
професор, дійсний член (академік)
НАН України і НАПН України,
президент Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді привернуто увагу до ключових етапів становлення і розвитку української школи, яка в добу незалежності України відбувається на нових методологічних засадах. Представлено діяльність Національної академії педагогічних наук України, що від дня її створення в 1992 р. спрямована на дидактико-методичне забезпечення функціонування і розвитку національної системи загальної середньої освіти, відродження кращих національних традицій освітньої теорії і практики. Розкрито концептуальні засади Нової української школи та вагомий внесок вчених НАПН України для успішної її реалізації.

Ключові слова: гуманізація освіти; дитиноцентризм; Нова українська школа; стандарт початкової освіти; стандарт базової середньої освіти; профільність старшої школи.

На початку 90-х років XX ст., у перші роки Незалежності, українська школа як складник минулої радянської системи освіти була уламком єдиної, ідеологічно заангажованої школи, не мала свого національного стрижня, і тому вимагала докорінної перебудови на нових засадах. Зокрема, це створення національного по суті освітнього середовища, модернізація змісту загальної середньої освіти та оновлення її структури, насичення змісту освіти історичними і культурологічними традиціями українського народу, під-

вищення якості освіти відповідно до кращих зразків світових освітніх систем.

У роки Незалежності було проголошено і відбувається утвердження української школи на нових методологічних засадах — гуманізму і демократії, дитиноцентризму, поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, забезпечення якості освіти, доступності для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою. Тому доба Нової Української Школи по суті починається із часів здобуття незалежності Української Держави.

Без належного наукового обґрунтування і науково-методичного супроводу трансформаційних процесів, яких потребувала українська освіта, її реформування не мало б успіху, оскільки насамперед вимагало концептуальних змін, що відповідали б світовим тенденціям розвитку освітніх систем.

Тому від дня створення в 1992 році **Національної академії педагогічних наук України** її діяльність спрямована на дидактико-методичне забезпечення становлення, функціонування і розвитку національної системи загальної середньої освіти в незалежній Україні, відродження кращих національних традицій освітньої теорії і практики.

За роки незалежності вітчизняна система загальної середньої освіти пройшла складний шлях від становлення як самостійної національної системи освіти до розбудови цілісної соціальної інституції, що забезпечує невід'ємне право громадян на якісну освіту. У ці часи відбувається поступовий перехід від трирічної до чотирирічної початкової школи, інформатизація і комп'ютеризація освіти, створення індустрії національного підручникотворення, розбудова мережі закладів загальної середньої освіти відповідно до освітніх і культурних потреб багатонаціонального українського

народу, зміцнення матеріально-технічної бази шкіл, впровадження програми «Шкільний автобус» тощо. Цей шлях сповнений різнобічними процесами креативних інноваційних поступів, як, наприклад, запровадження в 2001 році 12-річної української школи, так і невиваженими волюнтаристськими політичними рішеннями в 2010 р. на кшталт її відміни та повернення до 11-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти всупереч світовим тенденціям суспільного прогресу. У цих умовах Національна академія педагогічних наук України завжди займала чітку і науково виважену позицію щодо доцільності 12-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти, оновлення її змісту і структури й активно відстоювала її.

У науково-методичному супроводі становлення і розвитку української школи активну участь завжди брали вчені Академії, які розробляли і впроваджували різні концепції розбудови національної системи загальної середньої освіти, аналізували стан освітньої системи, створювали державні стандарти, освітні і навчальні програми, готували підручники і методичні посібники, електронні освітні ресурси, різноманітні методичні рекомендації і розробки. Крім того, наші вчені досліджували якість освітнього процесу, брали участь у підвищенні кваліфікації педагогічних працівників, робили багато іншого, що необхідно для ефективного функціонування національної системи загальної середньої освіти.

Визначенню ключових проблем вітчизняної освіти, зокрема загальної середньої освіти, обґрунтуванню пріоритетів і стратегій її подальшого розвитку сприяли і сприяють підготовлені Академією такі праці аналітико—прогностичного характеру, як Біла книга національної освіти України (2010 р.), Національні доповіді про стан і перспективи розвитку освіти України, що видається кожні п'ять років (2011, 2016, 2021 рр.), науково-аналітична доповідь «Про зміст загальної середньої освіти» (2015 р.). Особливе місце в цьому ряді науко-

вого доробку вчених НАПН України належить фундаментальній праці «Енциклопедія освіти», яка суттєво доопрацьована і видана нещодавно вдруге та містить близько 1500 статей з різних сфер освітньої діяльності. Замовити книгу можна на сайті видавництва «Юрінком Інтер» (yurincor.com) або за адресою: вул. Героїв Дніпра, 31-б, м. Київ, 904209, sales@yurincor.kiev.ua.

Упродовж тридцятирічної своєї історії Академія неодмінно спрямовувала свій науковий потенціал на забезпечення ефективного функціонування української школи. Насамперед це пошуки і обґрунтування концептуальних засад провадження загальної середньої освіти як національно консолідуючого чинника формування освіченої української нації. Істотний вплив на розбудову української школи мали розроблені нашими вченими і схвалені колегією МОН України два документи. Це Концепція середньої загальноосвітньої школи України (1991 р.) — перший вітчизняний документ, що визначав засади діяльності школи в нових умовах творення незалежної Української Держави. І створена через 10 років Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.), в якій із урахуванням попереднього досвіду реформування української школи і стратегічних завдань її розвитку визначено методологічні основи модернізації загальної середньої освіти і функціонування загальноосвітньої школи з 12-річним терміном навчання. Низка їх принципів і положень, як, наприклад, дитиноцентризм і гуманізація освіти, профільність старшої школи не втратили актуальності й донині.

Як продовження трансформаційних процесів, розпочатих у 90-ті роки ХХ ст., урядом у 2016 р. була прийнята і нині реалізується концепція «Нова українська школа», яка передбачає насамперед методологічну перебудову школи як соціального інституту, що забезпечує формування людини нової формації — креативної особистості інноваційного суспільства, здатної до життєдіяльності у нових умовах і конкурентоспроможної на ринку

праці. Тому концепція нової української школи, ґрунтуючись на світових тенденціях розвитку освіти, націлює на перехід від знанневої парадигми освіти до компетентнісної. Серед головних її положень:

- дитиноцентризм як умова розвитку особистості, виявлення і врахування індивідуальних особливостей, інтересів і здібностей кожного школяра, задоволення його освітніх потреб та самореалізації у період шкільного життя;
- модернізація змісту середньої освіти на засадах компетентнісного підходу і гармонізації основних складників загальнолюдської культури — наука, техніка, технології, мистецтво;
- 12-річна структура української школи, що відповідає світовим стандартам тривалості повної загальної середньої освіти;
- підвищення автономії закладів освіти з метою врахування освітніх потреб, здібностей та інтересів здобувачів освіти;
- професійне зростання і вдосконалення вчителів, надання їм академічної свободи і можливостей для виявлення творчості;
- педагогіка партнерства як умова реалізації цінностей сучасного суспільства, забезпечення якісної освіти.

Вагомим є внесок Академії в розроблення змісту загальної середньої освіти. Наприкінці 90-х років ХХ ст. розгорнувся процес стандартизації змісту загальної середньої освіти, ініціаторами і провідними виконавцями якої були вчені НАПН України. Тоді був виданий тристоронній наказ МОН, НАН і НАПН України про створення стандарту загальної середньої освіти, підписаний мною як міністром і Б.Є. Патомом, результатом виконання якого стали затверджені урядом перші державні стандарти початкової загальної освіти (у 1999 р.) та базової і повної загальної середньої освіти (у 2004 р.). У 2011 р. було створено друге покоління цих освітніх стандартів. Члени Академії і співробітники її наукових установ очолювали і входили до складу наукових колективів, які роз-

робляли зазначені освітні стандарти, укладали типові навчальні плани для відповідних ступенів школи, створювали навчальні програми.

Процес стандартизації змісту освіти продовжується й донині: у 2018 р. затверджено третє покоління Державного стандарту початкової освіти, а у 2020 р. — Державний стандарт базової середньої освіти, які побудовані на концептуальних засадах Нової української школи і спрямовані на формування в учнів ключових компетентностей і навичок XXI ст. Наразі продовжується робота над стандартом профільної середньої освіти. На нашу думку, важливо зараз не схибити і побудувати його на інших засадах, ніж попередні (2004, 2011 р.). Профільна освіта повинна надавати можливості для вільного вибору і задоволення пізнавальних інтересів здобувачів освіти, передбачаючи для цього необхідний навчальний час, на противагу тому, що маємо нині, коли основна маса академічних годин зайнята обов'язковими для всіх навчальними предметами (їх зараз понад 20), не пов'язаними у більшості своїй ні з обраним профілем, ні з потребами учнів.

Першочергова роль в реалізації концептуальних засад Нової української школи належить початковій освіті, яка закладає основи світосприймання дитини, формує у неї основні види грамотності (читацьку, математичну, природничу, громадянську тощо), ціннісні ставлення, виховує громадянина і патріота, формує креативну особистість. Нині в початковій школі діють дві типові

освітні програми, одна з яких розроблена науковцями нашої Академії під керівництвом О.Я. Савченка. Її впровадження підкріплено відповідним навчально-методичним забезпеченням з усіх предметів — підручниками, посібниками, робочими зошитами, контрольно-вимірними матеріалами тощо, авторами яких є наші науковці. З метою донесення основних методичних ідей і підходів до навчання молодших школярів за цією освітньою програмою вченими Академії проводилися регулярні вебінари для вчителів, надавалися консультації, організовувалося підвищення їх кваліфікації. Це дало свої результати: за незалежним опитуванням учителів більше половини початкових шкіл обрали типову освітню програму, підготовлену під керівництвом академіка О.Я. Савченка.

Нині в Україні загалом сформована індустрія навчальної книги, яка охоплює основні етапи її створення і видання. Покладені в її основу ідеї багатоваріантності підручника, конкурсного відбору поданих рукописів, надання педагогам права вибору майбутнього підручника з метою визначення його накладу і фінансування видання, попри наявні поки що недоліки в їх реалізації, створюють передумови для досягнення належної якості української навчальної книги.

Істотним є внесок учених Академії у формування національного фонду шкільних підручників. Доречно зазначити, що на зорі епохи незалежності, коли Україна фактично не мала своїх підручників за винятком окремих предметів (українська мова і література, історія України, географія України, а також деякі предмети початкової школи), за короткий час з-під пера науковців вийшло понад 50 назв оригінальних навчальних книг з більшості предметів шкільної програми, які склали основу першого покоління вітчизняних шкільних підручників.

Упродовж перших чотирьох років реалізації концепції НУШ авторські колективи вчених НАПН України створили нові підручники 138 наймену-

вань для початкової і загальної середньої освіти. Чимало з них лідирують за кількістю вибору вчителями країни. Для прикладу, за підручниками для третього класу, підготовленими нашими вченими, української мови та читання навчаються понад 260 тисяч учнів, математики — понад 290 тисяч, курсу «Я досліджую світ» — понад 110 тисяч молодших школярів.

Ми глибоко переконані, що успіх будь-якої освітньої реформи визначальною мірою залежить від здатності педагогічного корпусу ефективно реалізувати закладені в ній ідеї. Тому одним із пріоритетів діяльності Національної академії педагогічних наук України є надання всебічної різнопланової науково-методичної допомоги вчителям у формуванні їх готовності до освітньої діяльності в нових умовах. Що нами зроблено в цьому напрямі?

За результатами здійснених досліджень підготовлено й видано методичну бібліотечку для вчителів початкової ланки Нової української школи у складі дев'яти посібників і рекомендацій з різних аспектів навчання молодших школярів та оцінювання його результатів. Створено й опубліковано ґрунтовну методику навчання математики в початковій школі на засадах компетентнісного і діяльнісного підходів.

У рамках всеукраїнського інноваційного проєкту «Технологія навчання учнів початкової школи «Розумники» (Smart Kids)» науковцями Інституту інформаційних технологій і засобів навчання

НАПН України спільно з виробниками розроблено і впроваджено технологію формування навчального середовища початкової школи на основі електронних ігрових освітніх ресурсів і здійснюється підготовка вчителів до його використання.

Організовано і впродовж кількох років налагоджено регулярну роботу постійно діючого семінару з методики і технологій початкового навчання, до участі в якому долучилися тисячі вчителів. Дієвою формою оперативного донесення до педагогічного загалу нових результатів наукових досліджень, продуктивних ідей і рішень стала вже традиційна серпнева онлайн-конференція

«Учені НАПН України — українським учителям», яка відбувається перед початком кожного навчального року й інформує багатотисячну педагогічну громаду про новітні підходи до навчання з кожного предмета для всіх рівнів повної загальної середньої освіти. Педагогам надаються кваліфіковані поради щодо особливостей здійснення навчання за різними підручниками, з актуальних проблем виховання, психологічного супроводу освітнього процесу тощо. Крім того, наші наукові установи та [Університет менеджменту освіти](#) підготували низку освітніх програм з підвищення кваліфікації вчителів і одержали відповідні ліцензії на проведення освітньої діяльності у цьому напрямі. Щороку тільки в Університеті менеджменту освіти підвищують кваліфікацію більше 5 тис. освітян.

Нами започаткована й успішно діє вже 10 років [Електронна бібліотека НАПН України](#), яка має відкритий доступ для всіх бажаючих, де розміщені усі наукові праці останніх років вчених Академії. Наразі у фондах Електронної бібліотеки розміщено понад 25 600 повнотекстових ресурсів різних жанрів (монографії, підручники, посібники, статті, збірники праць тощо), якими вже скористалися понад 8,6 млн респондентів практично з усього світу. Запрошуємо всіх, кого цікавлять актуальні проблеми освіти і науки, хто бажає ознайомитися з науковим доробком наших вчених, скористатися

її ресурсами і завантажити необхідні вам джерела (посилання можна знайти на [сайті НАПН України](#)).

Підсумовуючи висловлені міркування щодо участі вчених Національної академії педагогічних наук України в реалізації завдань розбудови Нової української школи, можна зазначити, що ми свідомі того, що перед педагогічною наукою стоять грандіозні виклики щодо науково-методичного супроводу трансформаційних процесів, що відбуваються нині в загальній середній освіті. Але ми готові до них і зробимо все можливе, щоб українська школа відповідала кращим зразкам світових освітніх систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аніщенко, О.В., Базелюк, Н.В., Березівська, Л.Д., Бех, І.Д., Биков, В.Ю., Бойко, А.Е., Вашуленко, О.П., Вербицький, В.В., Вітренко, Ю.М., Ворона, В.О., Гавриш, Н.В., Гальченко, М.С., Гордієнко, В.П., Гудим, І.М., Джурило, А.П., Довбищенко, В.І., Драч, І.І., Єршова, Л.М., Жилияєв, І.Б., ... Ярошенко, О.Г. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України)* : монографія (В.Г. Кремень, ред.). Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Кабінет Міністрів України (2000, 16 листопада). *Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання* (1717). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1717-p>
- Кабінет Міністрів України (2004, 14 січня). *Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти* (24). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/24-2004-p>
- Кабінет Міністрів України (2016, 14 грудня). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»* (988-р). <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
- Кабінет Міністрів України (2017, 13 грудня). *Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»* (903-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p>
- Кабінет Міністрів України (2018, 21 лютого). *Про затвердження державного стандарту початкової освіти* (87). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>
- Кабінет Міністрів України (2020, 30 вересня). *Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти (затвердження Державного стандарту базової середньої освіти)* (898). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p>
- Колегія Міністерства освіти і науки України, Президія Академії педагогічних наук України (2001). *Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)* (12/5-2). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01
- Колегія Міністерства освіти і науки України. (1991, 12 вересня). *Концепція середньої загальноосвітньої школи України* (8/61).
- Кремень, В.Г. (заг. ред.). (2015). *Про зміст загальної середньої освіти* : науково-аналітична доповідь. Київ: НАПН України. <https://bit.ly/32QYUAT>
- Ляшенко, О.І. (2020). Презентація проєкту Державного стандарту базової середньої освіти: чим новий стандарт відрізняється від попередніх? Виступ на серпневій конференції 2020 (онлайн) «Освіта в умовах пандемії: як організувати навчальний рік 2020-2021», 18 серпня 2020 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-5>
- Міністерство освіти і науки України (2017, 18 серпня). *Про створення робочих груп із розроблення навчальних програм для Нової української школи*. (1182). <https://bit.ly/3zrpVwXH>
- Міністерство освіти і науки України (2018, 21 березня). *Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти* (268). <https://bit.ly/3lrVXSp>
- Міністерство освіти і науки України (2018, 27 грудня). *Про затвердження типових освітніх програм для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти* (1461). <https://bit.ly/31bw3a3>
- Міністерство освіти і науки України (2019, 10 грудня). *Про утворення робочої групи з розроблення Державного стандарту базової середньої освіти* (1533). <https://bit.ly/3d7ITs5>
- Міністерство освіти і науки України (2021, 19 лютого). *Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти*. (235). <https://bit.ly/3rrjHoD>
- Міністерство освіти і науки України (2021, 2 квітня). *Про утворення робочої групи з розроблення Державного стандарту профільної середньої освіти*. (404). <https://bit.ly/3EdVbLu>
- Міністерство освіти і науки України (2021, 12 липня). *Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти* (795). <https://bit.ly/3G21Qc7>
- Міністерство освіти і науки України (2021, 27 липня). *Про внесення змін до складу робочої групи з розроблення проєкту Державного стандарту профільної середньої освіти*. (861). <https://bit.ly/3lqh6rf>
- Міністерство освіти і науки України. (2021, 30 листопада). *Національний освітній форум «Нова українська школа 2021: синергія, інтеграція, менеджмент»* [Відео]. Facebook. <https://bit.ly/3lnluGq>
- Міністерство освіти і науки України. (2021, 30 листопада). *Сергій Шкарлет: Реформа НУШ — стартовий майданчик успіхів кожної особистості та змін на краще в країні*. <https://bit.ly/3d9ukEi>
- Національна академія педагогічних наук України. (2021). *Енциклопедія освіти* (В.Г. Кремень, ред.). 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер.
- Національний університет біоресурсів і природокористування України. (2021, 30 листопада). *Національний освітній форум «Нова українська школа*

- 2020/2021: синергія, інтеграція, менеджмент». <https://nubip.edu.ua/node/102115>
- Онопрієнко, О.В. (2020). Про діяльність відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України щодо реалізації Державного стандарту початкової освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-8-2>
- Топузов, О.М., & Засекіна, Т.М. (2021). Науково-методичний супровід Нової української школи. Підсумки серпневої вебконференції Національної академії педагогічних наук України «Учені НАПН України — українським вчителям», присвяченої 30-й річниці Незалежності України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-13>

EDUCATIONAL RESEARCH TO THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Speech by the President of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine at the National Educational Forum "The New Ukrainian School 2020/2021: synergy, integration, management", November 30, 2021, Kyiv, Ukraine

Vasyl Kremen

*DSc in Philosophy, Professor, Full Member (Academician) of NAS of Ukraine and NAES of Ukraine,
President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Abstract. *The report pays attention to the key stages of the Ukrainian school formation and development, which is based on new methodological principles at the time of Ukraine's independence. The National Academy of Educational Sciences of Ukraine's activities are presented. Since its establishment in 1992, the NAES of Ukraine has aimed at didactic and methodical support for the functioning and development of the national general secondary education system and the revival of the best national educational theory and practice traditions. The conceptual bases of the New Ukrainian School and the significant contribution of the NAES of Ukraine researchers for its successful implementation are revealed.*

Keywords: *humanisation of education; child-centred approach; New Ukrainian School; primary education standard; basic secondary education standard; field-specific secondary education.*

Дата публікації: 2 грудня 2021 р.